

Profesionalna etika odgojitelja u istraživanjima s djecom

Franz, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

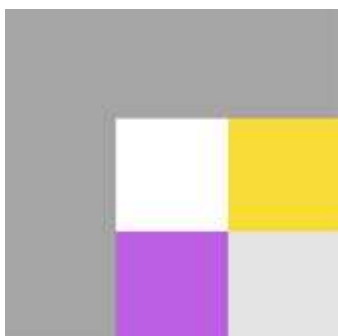
2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Education / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:111210>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-04-11**

Repository / Repozitorij:

[FOOZOS Repository - Repository of the Faculty of Education](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Petra Franz

**PROFESIONALNA ETIKA ODGOJITELJA U ISTRAŽIVANJIMA S
DJECOM**
ZAVRŠNI RAD

Osijek, 2020.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Sveučilišni preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

PROFESIONALNA ETIKA ODGOJITELJA U ISTRAŽIVANJIMA S
DJECOM

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Metodologija pedagoških istraživanja

Mentorica: doc. dr.sc. Maja Brust Nemet

Studentica: Petra Franz

Matični broj:3421

SADRŽAJ

SAŽETAK	VI
SUMMARY	VI
1. UVOD	1
2. ETIKA U PROFESIJI ODGOJITELJA.....	2
2.1. Pojam etika.....	2
2.2. Profesionalna etika.....	3
2.3. Profesionalna etika odgojitelja.....	4
2.4. Profesija odgojitelja.....	5
2.5. Profesionalni razvoj odgojitelja.....	7
3. PROFESIONALNA KULTURA I VRIJEDNOSTI.....	10
3.1. Etičke, društvene i profesionalne vrijednosti.....	11
4. ETIČKI KODEKS.....	13
4.1. Vrijednosti i načela etičkog kodeksa.....	14
4.2. Važnost etičkog kodeksa.....	16
4.3. Etički kodeks istraživanja s djecom.....	18
4.4. Etičke odgovornosti u istraživanjima s djecom.....	20
5. ETIČKI KODEKS VRTIĆA.....	22
5.1. Etički kodeks DV „Malešnica“, DV „Sopot“, DV „Sisak Stari“.....	22
6. ETIČKE DILEME.....	25
6.1. Etičke dileme u istraživanjima s djecom.....	28
6.2. Je li etički istraživati s djecom?.....	30
6.3. Kako etički istraživati s djecom?.....	31
7. RASPRAVA.....	33
8. ZAKLJUČAK	34
9. LITERATURA	35

SAŽETAK

Etika, kao znanost, dijeli se na socijalnu i profesionalnu etiku. Profesionalna etika odgojitelja uključuje određene vrijednosti i načela koja im pomažu u njihovoj profesiji i razvoju. Kako bi odgojitelji djelovali etički i odgovorno, oslanjanju se na etički kodeks. Etički kodeks je međunarodni dokument koji ima svoja načela i vrijednosti te ga koriste brojni vrtići. Cilj ovog rada je saznati koje su to vrijednosti važne za život, koja načela i vrijednosti se pojavljuju u profesionalnom razvoju odgojitelja, upoznati detaljno etički kodeks, kako je građen te koje su njegove dobrobiti, zašto nam je on važan i kao posljednje saznati koje se etičke dileme pojavljuju prilikom samog provođenja istraživanja s djecom.

Ključne riječi: etika, profesionalna etika, profesija odgojitelja, etički kodeks, etičke dileme u istraživanjima s djecom

SUMMARY

Ethics, as a science, is divided into social and professional ethics. Educator's professional ethics includes certain values and principles which help them in their profession and development. In order for educator's acting and behavior would be ethically and responsibly, they rely on the Code of Ethics. The Code of Ethics is an international document which includes principles and values and it is also used by many kindergartens. The aim of this paper is to find out what values are important for our lives, what principles and values are important in the educator's professional development, to introduce the Code of Ethics, how it is built and what are the Code's benefits and why it is important for us and the last one to find out what ethical dilemmas appear in the research with preschool children.

Key words: ethics, professional ethics, the educator's profession, the Code of Ethics, ethical dilemmas in the research with preschool children

1. UVOD

Danas, u 21. stoljeću, kada smo okruženi društvenim mrežama i modernom tehnologijom te živimo s njima, jednim dijelom sebe kao da smo zaboravili tko smo, koja nam je zadaća u životu te smo zaboravili na vrijednosti, na ljude oko sebe, na poštenje, toleranciju i prava čovjeka i može se reći postali sebični i neodgovorni.

Etika, kao znanost, je iznimno važna za život, za djelovanje svakog pojedinca i kao takva dijeli se na socijalnu i profesionalnu. Profesionalna etika pomaže i prisutna je u svakoj profesiji čovjeka te i odgojitelja. Odgojitelji se u svojoj profesiji oslanjaju na etički kodeks kako bi što bolje djelovali te izbjegli situacije u kojima su etičke dileme.

Cilj ovog rada je saznati koje su to vrijednosti koje nam pomažu u životu, koje su vrijednosti i načela odgojiteljevog profesionalnog razvoja te detaljno se upoznati s etičkim kodeksom kao međunarodnim dokumentom. Zatim saznati koje su vrijednosti i načela etičkog kodeksa, kako je građen etički kodeks te zašto nam je on važan. I kao posljednje saznat će se koje se etičke dileme pojavljuju prilikom samog istraživanja s djecom te kako ih rješavati i biti odgovoran i etički postupati, tj. u skladu s etičkim kodeksom prilikom provođenja istraživanja s djecom.

1. ETIKA U PROFESIJU ODGOJITELJA

2.1. Pojam etika

Riječ etika potječe od lat. riječi *ethos* što znači karakter. Etika je znanost o karakteru. Daje nam uvid u sve naše ispravne ili pogrešne akcije i potrebe (Munsi, 2016). Naša zadaća je da naučimo sve što nas okružuje, „ali što je pravi način funkcioniranja je etika“ (Munsi, 2016, str. 1). Etika je filozofska disciplina o ciljevima i smislu čovjekova moralnoga djelovanja. To znači da se etika bavi običajima, navikama i normama kojima se ljudi jedne društvene zajednice rukovode u svojim postupcima i u svojem cjelokupnom ponašanju. Ona utemeljuje pojam moralnosti koji je osnova morala. Dok pitanje morala glasi ŠTO TREBA ČINITI?, etičko pitanje traži odgovor na pitanje ZAŠTO TREBAM ČINITI TO ŠTO TREBAM ČINITI? (Rosić, 2011). Međutim, etika uključuje skup moralnih načela koja upravljaju naše ponašanje, karakter, korektnost osobe, poniznost, moral, vrijednosti, predanost, dužnosti do samo-poboljšanja za društvo u cjelini i za njegove obveze prema profesiji, prema instituciji i društvu u cjelosti (Gupta, 2014). I kao takva, ima svoju ulogu tj. „posebno mjesto pripadalo je području morala, etike“ (Rosić, 2011, str. 1). Moralno prosuđivanje, kontinuirano i argumentirano domišljanje o dobrom življenju i ispravnom djelovanju sastavni je dio svakog ljudskog djelovanja (Vujić, Ivaniš, Bojić, 2012).

2.2. Profesionalna etika

Etika, kao znanost, dijeli se u dvije kategorije: socijalnu i profesionalnu. Profesionalna etika podrazumijeva standarde prihvatljivog, tj. profesionalnog ponašanja uz čiju se pomoć utvrđuje što je dobro, a što je loše (Trošelj, Ivković, 2016). Ona obuhvaća određene vještine, znanja koje su potrebne čovjeku u njegovoj struci, odnosno području kojim se bavi, a „može se definirati kao: osoba koja primjenjuje određena specijalizirana znanja i praktične vještine dobivenih obrazovanjem i osposobljavanjem za usluge društva“ (Munsi, 2016, str. 1). Profesionalna etika uljučuje i ponašanja koja se ne mogu pojedinačno definirati (Trošelj, Ivković, 2016), međutim ona nastoji postaviti granice profesionalnog ponašanja u svrhu ispravnog djelovanja (Trošelj, Skočić, 2016).

Obrazovne institucije usmjerene su prema zaposlenicima i pružaju podršku za rast u profesionalnom razvoju, zdrav razum te imaju svrhu i orijentaciju na učenje i istraživanje (Vujičić, Boneta, Ivković, 2015). Munsi (2016) ističe da osoba nije profesionalna odmah nakon završetka studija, već mora steći određene vještine i ponašanja. U tome mu može pomoći društvo kojim je čovjek okružen te današnja „profesionalna tehnologija“ (Munsi, 2016, str. 1). Ako bismo promatrali etiku neke profesije npr. profesije odgojitelja kao jednu kućicu, tada bismo imali; temelj „naše kuće“ jesu etičke teorije, zatim slijede etička načela te kao posljednje, tj. „krov kuće“ jesu etička pravila.

Postavlja se pitanje kako profesionalna etika pomaže? Profesionalna etika uklanja sumnju straha iz uma ljudi koji su prevareni i iskorišteni od strane profesionalaca, štiti interese društva u cjelosti, razvija visok moralan standard u profesionalaca te pomaže u razvijanju poštovanja i povjerenja ljudi (Munsi, 2016). Profesija je zanimanje visokog društvenog statusa temeljenog na nizu znanja, i karakterizira: apstraktno, složeno, tajno i specijalizirano znanje; monopol na stručnost, autonomiju, autoritet nad klijentima i podređenim profesijama, prepoznavanje šire javnosti, profesionalnu organizaciju, altruizam, razvijen etički kodeks (Vujičić i sur., 2015). Svaka profesija ima svoj etički kodeks na temelju kojeg se treba ponašati.

2.3. Profesionalna etika odgojitelja

Profesionalna etika odgojitelja važan je dio odgojiteljeve profesije, na kojoj treba raditi, graditi je i nadograđivati (Blanuša Trošelj, 2014). Ona bi trebala biti i sastavni dio identiteta svakog odgojitelja, a visoka razina etičnosti dio profesionalnog habitusa odgojitelja (Trošelj, Skočić, 2016). Blanuša Trošelj (2014) ističe kako je profesionalna etika širok pojam te uključuje pisana i nepisana, formalna i neformalna pravila ponašanja. Profesionalna etika, kao i sve u društvu, mijenja se i razvija, u skladu s trenutnim vrijednostima, ovisno o socijalnim, kulturnim, političkim utjecajima vremena i društva u kojem se „živi“ (Blanuša Trošelj, 2014). Profesionalna etika odgojitelja jača se propitivanjem moralnih normi uključujući sve sudionike odgojno – obrazovnog procesa (Trošelj, Skočić, 2016).

U području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja profesionalna etika je dio profesionalnog repertoara djelovanja odgojitelja (Blanuša Trošelj, 2014). U praksi, odgojitelji se svakodnevno susreću s etičkim pitanjima, odlukama, čak i etičkim dilemama, a da možda toga nisu ni svjesni. Međutim, rad s djecom nije jednostavan, može se čak reći da je zahtjevan, kompleksan i vrlo je važno etički razmišljati što je ispravno, a što nije. Postavlja se pitanje razmišljaju li o tome odgojitelji? Neupitno je da prepoznaju njezin značaj, no često ga povezuju s etičkim kodeksom (Trošelj, 2014). Od velike je važnosti etički kodeks koji pomaže odgojiteljima u njihovom radu putem asocijacije te je također zadužen za rješavanje i reguliranje važnih etičkih pitanja (Fatović, 2016).

Profesionalna etička načela koja se smatraju osnovama zaštite prava pojedinaca u njihovom području definiraju se kao profesionalizam, zatim odgovornost prema radu, jednakosti, pravdi, poštenju, stvaranju toplog, zdravog i sigurnog ozračja, istinitost i povjerenje, objektivnost te stalan razvoj (Akcamete, Kayhan, Sardohan Yildirim, 2017). Također, etička načela pomažu odgojiteljima u njihovom radu na način da djeluju zajedno, surađuju i steknu iskustva te da ta ista načela postanu dio njihovog života (Akcamete, Kayhan, Sardohan Yildirim, 2017). Nepostojanje profesionalne etike omogućilo bi pojedincima u profesiji postupanje isključivo za vlastitu dobrobit i probitak (bez dobrobiti za društvo), zlouporabu svoje ekspertize i autonomije, djelovanje na štetu drugih i društva, manipulacije i čitav niz drugih, za društvo, neadekvatnih ponašanja (Blanuša Trošelj, 2014).

2.4. Profesija odgojitelja

Profesija ranog djetinjstva i predškolskog uzrasta obrazovanje je rangirano kao poluprofesija (zajedno s socijalnim radnicima, učiteljima, medicinskim sestrama, itd.) za čije je bavljenje potreban samo stupanj prvostupnika jer je to profesija koja se temelji na specijaliziranom znanju i ima nizak stupanj autonomije i kontrole nad svojim poljem (Vujičić i sur., 2015).

Rano djetinjstvo i predškolska profesija temelji se na interdisciplinarnom korpusu teorijskih znanja, društvenih i humanističkih znanosti (Vujičić i sur., 2015).

Prema Rosić (2011) sastavnice svake profesije su:

- stupanj razvijenosti osnovnih teorija i tehnika koje čine cjelinu i temelj su za profesionalno
- djelovanje
- stupanj monopola na stručnu ekspertizu
- stupanj prepoznatljivosti profesije od javnosti
- stupanj organiziranosti profesije
- stupanj razvijenosti profesionalne etike.

Rosić (2011) ističe neka od načela profesije:

- načelo koristi (činiti više dobra nego zla)
- načelo dobročinstva
- načelo neškodljivosti, nezlonamjernosti
- načelo autonomnosti
- načelo pravednosti
- načelo povjerenja (poštivanje dogovora, izvršenje obećanja)
- načelo povjerljivosti (čuvanje tajni)
- načelo istinoljubivosti (davanje pouzdanih i pravodobnih informacija).

Važno je da odgojitelj ima pozitivne stavove i razmišljanja o svojoj profesiji, izražava entuzijazam, bude kreativan i pozitivan te „uzima u obzir kritička razmišljanja djece“ (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019, str. 7). Odgojitelj kao profesionalna osoba koja se educira i fokusira ima veliku odgovornost jer, osim obrazovnog sadržaja oni prenose emocije, mišljenja, potrebe, poglede, osobne vrijednosti (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019). Oni su ti koji moraju biti „empatični, stručni, mudri, etički razmišljati, spremni za stalni razvoj, samorefleksiju i životni vijek (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019, str. 6). Etičan i stručan odgojitelj brine o svojoj djeci i nastoji ih poučiti etičkim i kritičkim promišljanjima (Trošelj, Skočić, 2016).

2.5. Profesionalni razvoj odgojitelja

„Vizija profesionalnog razvoja usmjerena je prema ranom djetinjstvu i odgojiteljica predškolskog uzrasta osposobljena je za promišljanje i ocjenu obrazovnog procesa“ (Vujičić i sur., 2015, str. 4). U samom središtu je odgojitelj – „kao subjekt i objekt učenja i znanja“ (Bilač, 2015, str. 2). Ukoliko se praktičar kritički očituje o svojoj praksi te razvija vještine promatranja i zaključivanja pokazuje odgovornost za osobni i profesionalni razvoj i praksu, ali i odgovornost za učenike (Bilač, 2015). Važno je istaknuti da se profesija predškolskog odgoja smatra „postojećom konfiguracijom zanimanja“ (Vujičić i sur.,2015, str. 3) jer dolazi do promjena u samom društvu te „pristup u pedagogiji pokušava odrediti elemente kulture odgoja u institucijama te korištenje strateških alata koji su potrebni pojedincu“ (Vujičić i sur.,2015, str. 3).

Profesionalizam se odnosi na razvoj kompetencija koji je potreban za obavljanje različitih aktivnosti, a ujedno je povezan s društvenom ulogom i položajem profesionalca s obzirom na posao koji obavljaju svakodnevno (Trošelj, Ivković, 2016). Profesionalni razvoj temelji se podjednako na sadržaju i procesu te razvijanjem samosvijesti o prirodi i utjecaju svoga rada stvaraju se mogućnosti za profesionalni rast i razvoj (Bilač, 2015). U tome nam može pomoći refleksija. Refleksivna se praksa smatra kritičkim procesom kojim se poboljšavaju profesionalna umijeća. Ona je važna „ne samo zbog toga jer omogućava ispitivanje pristupa praksi već i zbog toga jer omogućuje osvještavanje i razumijevanje uvjerenja koja se nalaze u pozadini procesa, a utječu na naš pristup“ (Bilač, 2015, str. 4). Odnosno, refleksivna praksa je „pogled unatrag na prethodno iskustvo i traženje smisla u istom kako bi se identificirale aktivnosti koje je potrebno provesti u budućnosti“ (Bilač, 2015, str. 4).

Dijete treba pažnju, razumijevanje, strpljenje i vodstvo odraslih i njihovo prilagođavanje vlastitom životu koji je različit od života odrasle osobe (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019). Djeca imaju svoje stavove i prioritete i vlastite strategije za rješavanje „problema“ na temelju vlastitog znanja i iskustva (Nigel, O'Kane, 1997). Kada se dijete zanima za određenu temu, „odgovornost odgojitelja je da sazna što dijete zanima te koja znanja dijete već ima, kako bi mogao podržati stjecanje novih znanja djeteta“ (Mlinarević, 2009, str. 2). Važno je da

odgojitelj bude uvijek spreman, otvoren, komunikativan te prijemčiv za nove prilike i „motiviran za cjeloživotno učenje, istraživanje vlastite prakse te suradnju s drugima“ (Vujičić i sur., 2015, str. 4). „Znatiželjan um odgojitelja koji je stalno budan, spreman na istraživanje i razmišljanje“ (Bilač, 2015, str. 3). Znatiželjan um je sposoban za preuzimanje uloge refleksivnog praktičara što uključuje proces kontinuiranog, kritičkog pogleda na poučavanje, učenje i praksu (Bilač, 2015). Zbog toga „odgojno-obrazovna praksa postaje inspiracija za nove strategije, hipoteze, interpretacije i ideje o učenju i poučavanju“ (Bilač, 2015, str. 7).

„Odgojitelj potiče djecu na zdrav rast u svim segmentima“ (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019, str. 6) koristeći različite „alate“, pružajući djeci podršku i sigurnost te važno je biti uzor djeci. Još neke važne uloge odgojitelja jesu: „dobro upoznati individualne potrebe, interese i potencijale djeteta; stvarati ozračje tople komunikacije, opskrbljivati prostor s mnogo različitog materijala i druge vrste izmjenjivanja poruka kako bi potaknuo komunikaciju, praćenje i stalno procjenjivanje individualnog napretka djetetovih sposobnosti i novih uvida; primjenjivanje različitih strategija poučavanja i planiranja aktivnosti tako da se one mogu odvijati na različitim razinama složenosti; podržavanje učenja djeteta približavanjem potrebnih resursa i poticanje suautorstva vršnjaka kroz svakodnevne interakcije“ (Mlinarević, 2009, str. 3).

Zanimanje odgojitelja „suvremeno društvo gleda kao složeno zanimanje koje nužno podrazumijeva refleksno razmišljanje, kontinuirani profesionalni razvoj, autonomiju, odgovornost, istraživačku aktivnost i osobne prosudbe“ (Vujičić i sur., 2015, str. 9). Svrha ovog zanimanja je „pomoći djeci i usmjeriti ih na razvijanje njihove neovisnosti, tj. osobnog integriteta“ (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019, str. 6).

Odgojitelj u svome radu stvara četiri važna odnosa, a to uključuje odnos prema djeci, prema djetetovoj obitelji, odnos prema svojim kolegama i prema društvu općenito. Važno je istaknuti određena etička načela odgojitelja:

- sadržajna nadležnost koja se očituje u samom programu, aktivnostima koje postavlja odgojitelj, važno je da su one bogate, točne, zanimljive djeci te razvojno i dobro primjerene djeci

- razvoj djeteta – dijete razvija svoje kognitivne sposobnosti kroz aktivnosti koje kreira odgojitelj
- međusobni odnos među djecom – interakcija među djecom
- povjerljivost – dijete treba steći povjerenje u odgojitelja
- poštovanje prema drugima
- procjenjivanje djeteta – odgojitelj prati razvoj djeteta
- poštovanje institucije – odgojitelji poštuju odluke uprave i kad god je moguće daju prijedloge za poboljšanje.

Rosić (2011) naglašava na što treba odgojitelj usmjeriti svoje djelovanje:

- na pomaganje djeci
- na usmjeravanje na zadatke
- na dogovaranje s djecom
- na organiziranje aktivnosti
- na poticanje djece i motivacija
- na savjetovanje sa svojim partnerom i ostalim suradnicima odgojno – obrazovnog procesa
- na ohrabrenje djece
- na buduće odgojitelje
- na animatore
- na komentatore
- na kreatore, inicijatore, regulatore, suradnike, prijatelje itd.

2. PROFESIONALNA KULTURA I VRIJEDNOSTI

Profesionalna kultura kao skup vrijednosti ili osnovnih načela sastavni je dio svake dobre profesionalne struke (Žižak, 1999), a posebno je to značajno u radu s ljudima ili djecom. Profesionalne vrijednosti su opći temelji struke koji se najčešće izrijekom i dosta opsežno definiraju u preambuli etičkog kodeksa (Žižak, 1999). U takvim, može se reći, odgovornim djelatnostima „stručnjaci procjenju ljude s kojima rade te donose svakodnevno brojne odluke kojima mogu u značajnoj mjeri utjecati na život tih ljudi“ (Žižak, 1999, str. 3). Zato je važno biti stručnjak – ekspert, odgovoran te slijediti etički kodeks. Moralno prosuđivanje u pravilu uključuje dobro i loše, ono što treba ili ne treba činiti.

Vrijednosti predstavljaju onu kvalitetu ili svojstvo koje neku materijalnu ili nematerijalnu stvar čini korisnom, poželjnom ili cijenjenom (Žižak, 1999). Obrazovanje proizlazi iz vrijednosti življenja, iz objektivno valjanih vrijednosti. U obrazovanju su osnovne vrijednosti: ljudsko dostojanstvo, pravda, sloboda, patriotizam, socijalna jednakost, solidarnost, tolerancija, rad, iskrenost, mir, zdravlje, očuvanje prirode i čovjekovo okruženje (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019). Područje obrazovanja „uređuje“ te vrijednosti dajući im smjer, karakter te obrazovne pokušaje i radnje kojima se utječe na promjene vrijednosti među ljudima.

Obrazovna ustanova i prosvjetni radnici trebali bi omogućiti obrazovanje djece i budućih učenika, studenata te ljudi na razvijanje svih potencijala koje to dijete, učenik, student, budući odrastao čovjek, buduća majka, roditelj, odgojitelj nose u sebi te bi trebali osvjestiti te vrijednosti (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019).

3.1. Etičke, društvene i profesionalne vrijednosti

Etičke vrijednosti su one koje nas ovdje zanimaju, a zajedničko im je svima da imaju dimenzije poštenja, skrbi za opće dobro i poštivanja osobnosti svakog pojedinca (Žižak, 1999). Zanimanja su ključna za „održavanje funkcionalnog preduvjeta – temeljnih vrijednosti u društvu“ (Vujičić i sur., 2015, str. 2). Naše etičke vrijednosti usvajaju se odmalena i stalno su testirane od strane roditelja, prijatelja, rodbine, zatim odgojitelja i ostalih ljudi koji mogu utjecati na društvo (Munsi, 2016). Etičko ponašanje pojedinca, osim što utječe na njegov izgled i društvo, „također doprinosu i načinu na koji društvo doživljavaju pojedinca“ (Munsi, 2016, str. 2).

Društvene vrijednosti značajno se odražavaju na definiranje odgojnih vrijednosti jer se upravo posredovanjem obrazovanja određeni društveni sustav vrijednosti pokušava potvrditi (Mlinarević, Huljev, Tokić, 2019). Onog trenutka kada upoznamo i prihvatimo vlastitu kulturu, tada možemo razumjeti i vrijednosti te kulture. Kultura nam omogućuje da svatko od nas prepozna svoj vlastiti put i pri tome poštuje etička načela i vrijednosti, jer to je i jedini put k ljudskom dostojanstvu i budućnosti, demokraciji i slobodi, kao i istini i pravdi (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019).

Profesionalne vrijednosti pojedine struke „međusobno prekrivaju i postižu dosta visoki stupanj zajedništva“ (Žižak, 1999, str. 3). Odgojitelj, vjerujući u vrijednosti i dostojanstvo svakog ljudskog bića prepoznaje iznimnu važnost težnje istini, odanosti izvrsnosti i njegovanju demokratskih načela. Također, i prihvaća odgovornosti pridržavanja etičkih standarda (Buscholz, Keller, Brady, 2007). Trošelj, Ivković (2016) ističu kako profesionalci pružaju određeno društvo pažnjom, stručnošću i inovacijama koje poboljšavaju društvo, a to isto društvo daje poštovanje, nagrade i položaj pojedincu - profesionalcu. Dakle, imamo uzajaman odnos koji je „pomalo promjenjiv“ (Trošelj, Ivković, 2016, str. 2) jer profesija gubi ili prima na važnosti tog društva, a s druge strane dolazi do određenih promjena u društvu, znanstvenih otkrića i napretka (Trošelj, Ivković, 2016).

„Ideja novog profesionalizma podrazumijeva pokretanje diplomskog i postdiplomskog studija kao jedan kvalitativni napredak“ u suvremenom društvu (Vujičić i sur., 2015, str. 9). Odgojitelj na diplomskoj razini studija s praktičnim iskustvom istaknuli su svoju potrebu za jasnijim znanjima o profesionalnoj etici (Trošelj, Skočić, 2016).

3. ETIČKI KODEKS

Etički (*ethicos* – moralan, ćudoredan) kodeks definira se kao skup moralnih načela, normi, ideala i pravila o ponašanju, postupcima, međuljudskim odnosima koji se nameću savjesti pojedinca i zajednice, a u skladu s općim kriterijima o dobru koji vladaju u određenom društvu (Krstović, 2010). Etički kodeks je niz pismenih normi i pravila ponašanja koje određena profesija smatra prihvatljivim i poželjnim i kao takav je svojevrsna zaštita odgajateljima i ostalim dionicima odgojno-obrazovnog procesa (Blanuša Trošelj, 2014). On, također, sadrži izjave o moralnim, pravnim i etičkim principima koji se odnose na istraživanje ljudskih predmeta (Pachani, 2019). Na individualnoj razini moguće ga je odrediti kao svojevrsnu potporu razvoju etičke osjetljivosti i prosudbe pojedinca. Etičkim kodeksom operacionaliziraju se profesionalne vrijednosti kroz navođenje i opisivanje konkretnih profesionalnih ponašanja (Žižak, 1999). On je istovremeno svojevrsna snažna podrška osobnom moralnom integritetu i hrabrosti pojedinca da djeluje u skladu s iskazanim implicitnim sustavom vrijednosti (Krstović, 2010).

Svha etičkog kodeksa tiče se temeljnih ljudskih prava u današnjem, suvremenom društvu. Međutim, važna je i profesija odgojitelja u odgojno – obrazovnom procesu i kao posljednje sama uloga odgojitelja. Važno je napomenuti da etički kodeks nije jedinstven. Postoje različiti ‘tipovi’ etičkog kodeksa. Tako uočavamo izrazito sažete tipove u kojima se na jezgrovit, pretežito taksativan način naznačuju odredbe karakteristične za prirodu kodeksa (Krstović, 2010). Međutim, ono što je zajedničko svima etičkim kodeksima je upravo glavna sastavnica kodeksa – postojanje preambule, (ili uvodnih odredbi) koja odražava temeljnu ideju na kojoj se gradi svaki kodeks (Krstović, 2010).

U svakom etičkom kodeksu važne su tri temeljne sastavnice: prva koja promovira opće vrijednosti i najčešće se određuje u preambuli, te druge dvije, znatno opsežnije, u kojima se iskazuju specifičnosti unutar pojedine struke, domene ili profesionalne uloge (Krstović, 2010). Preambula etičkog kodeksa koncipira se na način da predstavlja svojevrsno ogledalo društvenog sustava vrijednosti kojim se promovira izvorna društvena misija profesionalca u području za koji se donosi (Krstović, 2010). Drugim riječima, te vrijednosti donosene su i

nalaze se u važnim dokumentima kao što je Konvencija o pravima djeteta (2001), Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948) i sl.

4.1. Vrijednosti i načela etičkog kodeksa

Krstović (2010) ističe neke od vrijednosti koje su iskazane u preambulama analiziranih kodeksa:

- vjerovanje i priznavanje dostojanstva te integriteta svake ličnosti
- prepoznavanje i afirmacija autentičnih potencijala djeteta
- djelovanje na dobrobit djece i omogućavanje odrastanja u kvalitetnoj socijalnoj sredini poimanje djetinjstva kao posebnog i odlučujućeg razdoblja u životu
- ostvarivanje ravnopravnosti svakog djeteta bez obzira na spol, rasu, vjeru, i nacionalnu pripadnost.

Vrijednosti etičkog kodeksa u jednom slovenskom vrtiću: odgovornost prema djetetu, odgovornost pedagoških rukovodnih i savjetodavnih djelatnika i djelatnica i prema roditeljima i obitelji, odgovornost svih djelatnika i djelatnica prema instituciji i suradnicima te odgovornost prema široj zajednici (Krstović, 2010, str. 4).

Pachani (2019) ističe tri osnovna načela etičkog kodeksa:

- poštovanje osobe pa tako i djece u istraživanjima
- dobročinstvo djeluje na promicanje dobrobiti pojedinaca, društva i cijele zajednice
- pravda podrazumijeva idealnu raspodjelu rizika i koristi tijekom provođenja istraživanja.

Krstović (2010) ističe kako svaki etički kodeks ima određena načela koja su podijeljena u tri osnovne skupine. Prva skupina tiče se samih odgojitelja:

- ponašanje u skladu s načelom poštivanja svake osobnosti
- ponašanje u skladu s načelom poštivanja osobnosti svakog djeteta
- poštivanje načela odgovornosti

Druga skupina odnosi se na kompetencije i profesionalni razvoj odgojitelja:

- poučavanje temeljiti na suvremenim spoznajama recentne znanosti te pomagati optimalni razvoj djeteta i podupirati djetetovu obitelj
- omogućiti svakom djetetu jednake mogućnosti u razvijanju djetetovih znanja i vještina

U nekim se etičkim kodeksima iskazuju načela u svrhu prevencije određenih neetičkih radnji:

- neće se ohrabrivati ponašanja koja štete osobnom razvoju djeteta
- neće se sudjelovati u aktivnostima koja diskriminiraju djecu kao što je uskraćivanje njihovih prava, davanje posebnih privilegija i ostalo (Krstović, 2010)

Dulčić (2003) ističe načela etičkog kodeksa kojeg se trebaju pridržavati odgojitelj, istraživači u istraživanjima s djecom:

- načelo zaštite dobrobiti djeteta i njegova prava na tjelesni, psihički i emocionalni integritet
- načelo poštovanja ljudskih prava, vrijednosti i dostojanstva osobe
- načelo poštovanja privatnosti i anonimnosti sudionika
- pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja
- načelo poštovanja prava djeteta na samoodređenje
- načelo odgovornosti u slučaju etičkih dvojbi
- načelo zaštite integriteta znanosti i znanstvenika
- načelo objektivnosti, točnosti i poštenja u radu (Dulčić, 2003)

4.2. Važnost etičkog kodeksa

Ključna riječ u etičkom kodeksu je odgovornost odgojitelja prema djeci, istraživanju, postupcima i cjelokupnoj odgojno – obrazovnoj praksi. Očigledna je orijentacija na pokušaj da se etičkim kodeksom utječe na kvalitetu odnosa u koje se ulazi u realizaciji svoje profesionalne zadaće. U tom smislu u svim se kodeksima na prvo mjesto stavlja odgovornost prema djetetu kao ‘primarnom klijentu’ (Krstović, 2010).

Međutim, važno je spomenuti i odgovornost prema obitelji, različitim institucijama, kolegama na poslu, odgovornost prema studentima, odgovornost prema zajednici i društvu te odgovornost usmjerena ka području cjelokupnog odgoja i obrazovanja. Etički kodeks stvoren je za rješavanje situacija s kojima se odgojitelji susreću u praksi i kao takvi bi trebao odgovoriti na pitanje: Što bi dobar odgojitelj učinio? (Trošelj, Skočić, 2016 prema Freeman, Swick, 2007).

Blanuša Trošelj (2014) prikazuje etički kodeks u jednom vrtiću u Sloveniji. Kodeks tog vrtića podijeljen je na četiri temeljna područja odgovornosti osoba koje su u okviru vrtića neposredno ili posredno uključene u brigu za dijete. Pritom se briga za dijete tumači u najširem pojmovnom određenju i podrazumijeva brigu za zdravlje, njegu, zaštitu i osiguravanje uvjeta za socijalizaciju, učenje i iskustvo koje pridonosi cjelovitosti djetetova razvoja.

Etički kodeks nije jedinstven, njega može osmisliti i odgojitelj, ali tada ga se i pridržava. No etički kodeks, osim što sadržava ponašanje, on isto tako predviđa i posljedice kada se osoba ne pridržava etičkog kodeksa, odnosno kada se ne ponašava u skladu s etikom svoje profesije.

Munsi (2016) naglašava kodeks profesionalne etike:

- I. Kodeks slijedi odobreni standard i praksu
- II. Kodeks daje široku jasnost priznatim standardima prakse

- III. Kodeks daje podršku marljivim osobama te onima koji pomažu svojim kolegama u stvaranju jasne slike
- IV. Kodeks pomaže u poboljšanju radnog učinka
- V. Kodeks donosi fleksibilnost u organizaciji izmjenom izgleda prema radu prema potrebi
- VI. Etički kodeks predstavlja ukupno vrednovanje grupe pojedinaca koji imaju veliko iskustvo u praksi koje su stekli kroz proteklo razdoblje u svojoj profesiji

Trošelj, Ivković (2016 prema Carru, 1999) ističu da bi profesionalci trebali biti odani društvu te da bi njihovo ponašanje treba biti moralno prema određenim standardima npr. u skladu s etičkim kodeksom, gdje posebno ističu poštenje, integritet, odanost i diskreciju.

4.3. Etički kodeks istraživanja s djecom

Etički kodeks istraživanja s djecom je međunarodni dokument osnovan 2003. g. u kojem, osim dječjih prava, regulirana je i sama etika istraživanja s djecom u Hrvatskoj. Kodeksom se nastoji urediti status djece sudionika "humanističkih, društvenih, edukacijskih, medicinskih i svih drugih istraživanja, a koja na neposredan ili posredan način mogu utjecati na njihov integritet kao cjelovitih osoba" (Marković, 2008). U Kodeksu se nalaze etička načela, dobrobiti, poštovanje osobe, pravednosti koja se primjenjuju prilikom bilo kojeg istraživanja s djecom (Pachani, 2019). U Kodeksu diskurs prava djece nije uspio pomaknuti diskurs nevinosti prema barem simboličkom statusu veće moći ili barem ne-nemoći, autonomije djece, što, među ostalim, proizlazi iz usmjerenosti *Kodeksa* na biomedicinska, psihološka, edukacijska i sociološka istraživanja. Istraživač je prema *Kodeksu* dužan poduzeti sve mjere radi izbjegavanja bilo kakva duševnog ili tjelesnog ugrožavanja (nanošenje boli, izazivanje tjeskobe, straha i sl.) djece sudionika ili njima bliskih osoba (Marković, 2008).

Nacionalno udruženje za obrazovanje (NEA, 1975) razvilo je etički kodeks za odgojiteljice s različitim ulogama u svojoj profesiji (Buscholz i sur., 2007). Cilj jednog takvog etičkog kodeksa je pružiti profesionalcima- odgojiteljima smjernice za rješavanje različitih nedoumica i neetičkih situacija, dilema koje se javljaju u odgojno-obrazovnoj praksi (Buscholz i sur., 2007). NEA je organizirana u dva osnovna načela. Prvo načelo temelji se na zalaganju da se pomogne svakom studentu prilikom ostvarivanja svog potencijala, dok se drugo načelo temelji na predanosti samoj profesiji, povjerenju i odgovornosti (Buscholz i sur., 2007).

Savjet za posebnu djecu (The Council for Exceptional Children – CEC) razvio je etički kodeks, kao i NEA, za odgojitelje koji rade s djecom (to su zlostavljana djeca, zanemarena, djece s teškoćama u ravoju, ili rizičnog ponašanja, koja dolaze iz disfunkcionalnih obitelji itd.) (Buscholz i sur., 2007). Etički kodeks je napravljen u svrhu profesionalnog ravoja i usvršavanja, a temelji se na standardima koja uključuju posebnu djecu i njihove obitelji, zatim zaposlenje, profesiju odgojitelja (Buscholz i sur., 2007).

Podržavati pravo svakog djeteta na igru i učenje do najviših mogućnosti, u okviru predloženog programa za razdoblje ranog djetinjstva, a koji uključuje najbolji interes svih. Integrirati djecu s poteškoćama u ista okruženja u kojima bi boravila kad ne bi imala

poteškoće te osigurati činjenicu da sva djeca s poteškoćama imaju mogućnost dobivanja prikladne podrške iz okoline (Krstović, 2010). Istraživači se također trebaju pridržavati i osnovnih principa tijekom istraživanja s djecom. Krstović (2010) navodi neke od njih, a to su: ne dovoditi djecu u opasnost, uskraćivati prava djece, uključiti roditelje i odgojitelje koliko god je moguće, koristiti pravilno strategije, poštivati uvjete i način rada.

Buscholz i sur. (2007 prema Parkay 2004) pod etičkim ponašanjem podrazumijevaju slijediti etičke kodekse i njihova načela te ne kršiti zakone, odnosno djelovati na način koji potiče učenje i rast odgojitelja – profesionalca te njihove djece, pri tome pomažući im razviti njihov vlastiti potencijal. Trošelj, Skočić (2016) ističu kako odgojitelji znaju etički kodeks i primjenjuju ga u radu s djecom i njihovim roditeljima, svojim kolegama i cijelom zajednicom. Odgojiteljeva etička znanja se odnose na njihovo razumijevanje i prihvaćanje moralnih zahtjeva, poznavanje zakonskih normi i drugih propisa (Trošelj, Skočić, 2016).

4.4. Etičke odgovornosti u istraživanjima s djecom

Istraživati s djecom je mnogo drugačije od istraživanja s odraslima (Nigel, O'Kane, 1997), jer je dječji doživljaj drugačiji, imaju manje iskustva nego odrasle osobe i naravno zbog dječjeg razumijevanja. Pojam koji ističe Pachani (2019) je dječja ranjivost. Djeca su danas najčešće u istraživanjima sklona različitim manipulacijama, neprimjerenom pristupu i sadržaju, prisili, posebno u istraživačkom okruženju (Pachani, 2019). Zbog toga je važna povjerljivost koju ističu Nigel i O'Kane (1997) te zaštita od zlostavljanja prilikom samog istraživanja s djecom. Postavlja se pitanje „što učiniti kada dijete otkrije da je zlostavljano“ (Nigel, O'Kane, 1997, str. 5). Djeca moraju steći povjerenje i sigurnost u nas, odrasle (Nigel, O'Kane, 1997).

Provodeći istraživanja s djecom, istraživači trebaju biti svjesni određene odgovornosti koje su usmjerene na djecu. „Istraživači shvaćaju da su djeca ranjiva“ (Pachani, 2019, str. 2), međutim provodeći istraživanja s djecom dolazi do bolje razumijevanja djece (Pachani, 2019). Djetinjstvo je jedinstveno i vrlo bitno razdoblje u životnom ciklusu. Naša je najvažnija dužnost omogućiti djeci sigurno, zdravo, brižno i odgovorno okruženje (Krstović, 2010). Neki od ciljeva su: biti upoznat s osnovama znanja o njezi, odgoju i obrazovanju u razdoblju ranog djetinjstva te biti u tijeku sa suvremenim profesionalnim obrazovanjem i osposobljavanjem. U svakom slučaju treba zaštititi što više djecu, ali ponekad govorimo i o pojmu reflektivne ne-zaštite. Očita alternativa zaštititi djece, koja zahtijeva sve resurse istraživača, one intelektualne, emocionalne, političke i intuitivne, neki je oblik reflektivne ne-zaštite (Marković, 2008).

Nacionalni ured za djecu Guidelines for Research (1993) naglašava dužnost istraživača u prenošenju informacija, profesionalac koji može poduzeti sve da zaštiti dijete i ostalu djecu (Nigel, O'Kane, 1997). Kada se usmjerimo na zdravlje i dobrobiti našeg djeteta, uključujući djetetov rast i razvoj, tada možemo istraživati s djecom. To osigurava djeci i priliku da se i oni pokažu i dokažu (Pachani, 2019). Zato je važna ta suradnja s djecom, posebno omlađoj djeci i onoj o kojima brine država (Nigel, O'Kane, 1997).

Pachani (2019) ističe kako etički i ispravno istraživati s djecom:

- važno je biti transparentan, reflektivan, odlučan, odgovoran i dobro prilagođen različitim aspektima istraživačke etike
- koristiti vještine kao što je kritičko razmišljanje i promišljanje, ispitivanje i rješavanje problema
- udružiti se sa svim suradnicima koja mogu pomoći u procesu istraživanja (roditelji, odgojitelji, pedagozi, stručnjaci)
- pridržavati se svih etičkih načela, poštovanja djece, pravednosti, dobrobiti te promišljati o etičkim vrijednostima.

4. ETIČKI KODEKS VRTIĆA

5.1. Etički kodeks DV „Malešnica“, DV „Sopot“ i DV „Sisak Stari“

Etički kodeks DV „Malešnica“ sastoji se od 14 članaka koja sadrže moralna načela i načela profesionalne etike kojeg se trebaju pridržavati odgojitelji i ostali suradnici odgojno – obrazovne ustanove. Kodeks također sadržava i brojne vrijednosti, kao što je poštivanje prava djeteta, njegovih potreba, individualnih karakteristika i sl. U kodeksu se nalaze načela koja uključuju i dobrobiti samog djeteta, prava i dužnosti djelatnika tog vrtića, ostvarivanje ciljeva te napredovanje odgojno – obrazovnog procesa. Sadržaj kodeksa temelji se na odgovornostima prema djeci, roditeljima, ustanovi, suradnicima i široj zajednici.

Ključna zadaća je usmjeriti se na dobrobiti djeteta, njegov razvoj i integritet, djetetovu sigurnost u vrtiću. Važni su i djetetovi roditelji, odnosno uključiti roditelje u zajednicu te zajedno odgajati dijete te upoznati roditelje s cjelokupnom kulturom vrtića te odgojno – obrazovnom praksom. Odgojitelji trebaju biti u timu, zajedno surađivati, poštovati se te usavršavati svoju profesiju. Važna je i odgovornost ravnatelja te odgovornost prema široj zajednici. Ukoliko dođe do moralnih dilema, odgojitelji se mogu javiti etičkom povjerenstvu.

Neki od ciljeva DV „Sopot“ jesu: utvrditi obvezu postupanja prema etičkim pravilima, ponašati se etički prema pravilima, tj. djelovati etički, uspostaviti odnos između vrtića i roditelja te promicati i poboljšati proces odgojno – obrazovne ustanove. U etičkom kodeksu nalaze se i neke od vrijednosti koje su bitne, a to su: poštovanje, uvažavanje, usvajanje spoznaja, uvažavanje ravnopravnosti te stručna osposobljenost. Neke od zajedničkih vrijednosti DV „Malešnica“ i DV „Sopot“ je djetinjstvo – najvažnije razdoblje u čovjekovom životu te poštivanje individualnih karakteristika.

Temeljna načela kodeksa u DV „Sopot“ su:

- načelo profesionalnosti
- poštovanje prava djeteta

- poštovanje autoriteta i dostojanstva osobe
- odgovornost prema djeci
- zaštita privatnosti
- zabrana zlouporabe autoriteta
- načelo jednakosti
- načelo suradnje s roditeljima
- načelo slobode mišljenja i izražavanja
- načelo jednakosti radnika
- načelo čuvanja ugleda.

U kodeksu DV „Sopot“ također se ističe odgovornost i odnos prema djeci i njihovim roditeljima, odnos prema svojim kolegama – suradnicima te odnos prema cijelom vrtiću. Etički nadzor kontrolira etički kodeks samog vrtića te je važna i odgovornost ukoliko odgojitelj ili djelatnik tog vrtića krši etički kodeks, tj. ponaša se neetički.

Etički kodeks DV „Sisak Stari“ sastoji se od 32 članaka u kojem se nalaze načela, vrijednosti i prava, obveze te odgovornosti.

Neka od načela DV „Sisak Stari“ jesu:

- poštivanje prava i povjerenje
- lojalnost
- izbjegavanje sukoba interesa
- stručno usavršavanje
- skrb za optimalan razvoj i korištenje ljudskih potencijala
- efikasnost u poslovanju
- suradnja s drugima.

Kao i kodeksi prethodnik vrtića, u DV „Sisak Stari“ važna je odgovornost prema djecim, roditeljima, svim zaposlenicima. Važno je također etički djelovati, biti pošten, surađivati s drugima. Nije dopušteno uznemirivati djelatnike, zabranjen je svaki oblik diskriminacije te vrijeđanja. Isto tako, zabranjeno je darivati se međusobno. Nedopustiv je svaki oblik nepotizma te povezivati se s političkom djelatnošću. Važno je povjerenje među svim djelatnicima vrtića. Kao i kod ostalih vrtića, etičko povjerenstvo daje rješenja za moralne dileme te ukoliko djelatnik krši, tj. ponaša se neetički, snosi posljedice.

5. ETIČKE DILEME

Od neetičkih postupaka, odgajatelji najčešće opisuju situacije u kojima se ne poštuje privatnost djece i njihovnih obitelji, situacije u kojima se dvoji između dobrobiti djeteta i roditeljskih interesa i potraživanja, korištenje radnog vremena za obavljanje privatnih obveza, nepoštivanje djetetove osobnosti i njegovih potreba, degradiranje kolega i rješavanje problema na neprimjeren način te izvršavanje neetičkih naredbi nadređenih (Trošelj, 2014).

Pachani (2019) ističe neke najčešće problematične situacije u samom radu s djecom:

- informirani pristanak
- rizik u odnosu na korist
- etičko istraživanje s malom djecom npr. nedonoščad
- privatnost i povjerljivost.

Dobijanje dobrovoljnog informiranog pristanka je „kamen temeljac svakog oblika istraživanja“ (Pachani, 2019, str. 5), jer je to etički ispravno, a s djecom dolazi do etičkih dilema jer djeca ne mogu samostalno odlučivati i donositi odluke. Smjernice za istraživanje s djecom (The National Children's Bureau Guidelines for Research 1993) ističu zašto je važno voditi se načelima, vrijednostima, jednostni, informirani pristanak roditelja, kao i zaštita djeteta, povjerljivost, nadzor jer to sve utječe jako na dijete, održavanje kvalitete i upravljanje samog istraživanja (Cree, Kay, Tisdall, 2002). Svako kršenje pristanka dovodi djecu u opasnost, tako i njihove roditelje, a samim time i istraživača (Pachani, 2019). Cree, Kay, Tisdall (2002) ističu kako pitanja informiranog pristanka, moć i povjerljivost su bitan dio u cijelom istraživanju, a samim time i u istraživanju s djecom, nazivaju to osjetljivim područjem.

Druga problematična situacija je neuravnotežen odnos rizika i koristi samog istraživanja. Pachani (2019) ističe da prilikom samog istraživanja može doći do neke pogreške, pod utjecajem premeta, metodologije ili okruženja istraživanja. „Djeca mogu doživjeti i neke štete, čak i bez svjesnosti poput straha, anksioznosti, gubitka samopoštovanja itd.“ (Pachani,

2019, str. 7). I taj problem je usko povezan s trećom situacije, odnosno istraživanje s populacijom – nedonošad (Pachani, 2019). Zato je važno prije samog istraživanja znati što to želimo saznati i koga ćemo istraživati (Pachani, 2019). I posljednja problemska situacija je privatnost i povjerljivost u istraživanjima. Štete dolaze prilikom samog prikupljanja podataka, obrade podataka i iznošenja rezultata (Pachani, 2019).

Pitanje koje si postavljaju istraživači prije samog istraživanja jest kako pristupiti s djecom, kako im se približiti te je važno biti pažljiv s njima, ići korak po korak (Cree, Kay, Tisdall, 2002). Također, djeca su danas u velikom stresu zato što gledaju kako su odrasli, odnosno njihovi roditelji i odgojitelji te je to problem prilikom istraživanja s djecom (Cree, Kay, Tisdall, 2002) i zbog toga neka djeca odbijaju odgovoriti na pitanja, što je isto jedan etički problem. Reips (2002) ističe neke od dilema u istraživanju s djecom, a to su: iskrenost i ponašanje djeteta, kognitivne mogućnosti, dob djeteta, jasnoća i jednostavnost, kontrola nad djetetom te privatnost.

Buscholz i sur. (2007) ističu neke etičke dileme koje se javljaju u samoj profesiji odgojitelja:

- djeca s teškoćama u razvoju
- religija
- ponašanje djeteta
- različita testiranja djece
- teškoće prilikom učenja/aktivnosti.

Trošelj (2014) ističe još jednu čestu situaciju u odgojno-obrazovnoj praksi, a to su situacije u kojima odgojitelji pomisle na etičku dilemu, međutim, to je obična situacija u kojoj je sve etički. Taj osjećaj proizlazi iz naših osobnih uvjerenja, vrijednosti i stavova koji nisu nužno u korelaciji s profesionalno-etički ispravnim postupkom (Trošelj, 2014).

Dodatna poteškoća (ili prednosti) specifičnosti profesionalne etike odgajatelja je i njezina povezanost s emocijama (Trošelj, 2014). Emocije su te koje otežavaju sami rad odgojitelja, čine profesiju subjektivnom. Da bi se olakšalo i smanjilo ovakva uvjerenja, preporuka je da se odgojitelji u svojoj profesiji uvijek pozivaju na određeni dokument npr. Konvencija o pravima djeteta, kao i neki zakon npr. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju. Također, odgojitelj

se smije i može posavjetovati s ostalim kolegama-suradnicima. Profesionalna etika pomaže odgajateljima da promišljaju odgovornost koju imaju prema djeci, obiteljima, zajednici i društvu, kao i da ukažu na teškoće s kojima se svakodnevno susreću (Trošelj, 2014).

Opće je poznato da situacije u kojima moralno prosuđivanje može biti otežano jesu situacije koje:

- uključuju nastajanje, sprečavanje – zaustavljanje, ili pak širenje dobitaka (koristi) ili gubitaka (štete)
- koje su same po sebi od osobitog životnog značenja pojedinca (Žižak, 1999).

Svaki od etičkih kodeksa i smjernica za istraživanje s djecom nudi korisno polazište za izgradnju etičkog istraživanja usredotočenog na djecu i mlade (Cree, Kay, Tisdall, 2002).

Opći važeći etički principi nas poučavaju da u takvim situacijama težimo i od drugih očekujemo uvažavanje osnovnih etičkih principa, a to su:

- ne sudjeluj u nanođenju bilo kakve štete bilo kome
- preveniraj svaku onu štetu koju možeš
- stvori toliko dobra koliko najviše možeš (Žižak, 1999).

6.1. Etičke dileme u istraživanjima s djecom

Nemoguće je predvidjeti i zapisati sve etičke dvojbe i probleme s kojima se odgajatelj može susresti u radu, a one se ipak redovito događaju (Trošelj, 2014). Studenti su danas „svjesniji etičkih problema i dilema u radu s djecom“ (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019, str. 8) te isto tako smatraju da je važno da svaki vrtić ima svoj etički kodeks (Mlinarević, Huljev, Tokić Zec, 2019).

Coombe i Newman (1997) ističu najčešće dileme koje se javljaju u istraživanjima s djecom te ističu kako često dolazi do zbrke u razumijevanju razlike između etičkih dilema i promatranja loše prakse, iako se najčešće navodi loša praksa. Primjeri etičkih dilemi u lošoj praksi su: mijenjanje pelena male djece bez korištenja rukavica te odgojitelji koji svakodnevno ne vode evidencije o razvoju (Coombe, Newman, 1997). S druge strane, pitanje etičke dileme je boravak na praksi u jasličkoj skupini gdje su djeca između 1 – 3 godine, a materijali koji su djeci ponuđeni su razvojno neprikladni. Etička dilema glasi: Jesam li ja tada dobar odgojitelj? (Coombe, Newman, 1997).

Danas postoje brojne dileme među odgojiteljima u različitim istraživanjima s djecom. Nastojat ću prikazati neke etičke dileme u istraživanjima s djecom koja su se javljale u različitim fazama istraživačkog postupka (Marković, 2008). Neke od dilema bile su: problematiziranje pitanja pri planiranju istraživanja, istraživačkog susreta, odnosa prema prikupljenim podacima, reprezentacije dječjih „glasova“, promišljanja istraživačkog doprinosa svakom pojedinom djetetu koje je sudjelovalo u istraživanju, kao i djeci kao trajnoj kategoriji, doprinosa akademskoj zajednici i čujnosti „glasova“ izvan nje (Marković, 2008).

Etičke dileme se često događaju u situacijama gdje odgojitelj ili asistent je u interakciji s djetetom. „Asistentica je bila sama s djetetom koje se teško odvajalo od svoje majke. Asistentica je bila pomalo nasilna i fizički i verbalno. Dogodilo se da je majka tog djeteta vidjela kako asistentica postupa s njezinim djetetom i ispisala je svoje dijete iz vrtića. Asistentica je izjavila da nije ništa loše činila i imala je podršku cijelog osoblja“ (Coombe, Newman, 1997, str. 6). Neetično ponašanje može uništiti povjerenje i poštovanje između odgojitelja i djeteta, roditelja djeteta, ali i ostalih odgojitelja (Busholz i sur., 2007). U ekstremnim situacijama neetično ponašanje može dovesti do toga da odgojitelj izgubi svoje

mjesto, tj. posao, a može čak i diplomu (Buscholz i sur., 2007). Također, Buscholz i sur. (2007) ističu kako je važno rješavati etičke dileme koji ponekad u praksi zahtijevaju donošenje težih odgojnih odluka koje možda nisu uvijek jasne.

Istraživanja koja su provedena o etičkim dilemama, pokazala su da prvo treba uvidjeti radi li se o etičkoj dilemi ili ne, te se znati nositi s tim (Coombie, Newman, 1997). Ponekad odgojitelji jednostavno ne znaju kako djelovati u određenim situacijama, a to se najčešće događa kao nedostatak vlastitog znanja, iskustva. Malobrojna istraživanja su pokazala da odgajatelji koji nemaju dovoljno znanja o specifičnostima profesionalna etike svoje profesije nerijetko ne prepoznaju neetičke situacije u svojoj okolini (Trošelj, 2014).

Buscholz i sur. (2007) ističu da je važna i odgovornost cijele ustanove te se osgojitelji trebaju pripremiti na takve situacije. To uključuje voditi se i slijediti etički kodeksa te profesionalno se usmjeravati i razvijati. Za rješavanje etičkih dilema, Buscholz i sur. (2007) ističu kako odgojitelji mogu koristiti etičke kodekse NEA i CEC. „Međutim, znanje, promišljanje i proširenje spektra identificiranog ponašanja i prihvatljiva rješenja etičkih upitnih situacija mogu pomoći profesionalci koji će ojačati svoje samostalno odlučivanje u nekim dilemama“ (Trošelj, Ivković, 2016, str. 3).

6.2. Je li etički istraživati s djecom?

Djeca današnjice okrenuta su više nego ikada do sada profesionalnoj obradi djetinjstva te institucionalnom utjecaju odraslih. Danas se afirmira drukčija percepcija djetinjstva, a pitanje ranog razvoja djeteta i oblikovanje okolnosti njegova odrastanja postaje kategorija koja nadilazi razinu osobnog, obiteljskog ili institucionalnog i postaje društvena (Krstović, 2010).

Situacijski relativizam u istraživanjima s djecom nosi mnogo veće opasnosti, ne toliko za djecu, kako bi se moglo pomisliti (ako je riječ o istraživanjima koja se zanimaju za "normalne", "obične", svakodnevne aspekte dječjeg života), koliko za istraživača i njegovo poimanje sebe te poimanje istraživača kao moralne osobe od drugih (Marković, 2008). Važno je temeljiti program rada na suvremenom znanju o razdoblju ranog djetinjstva te na određenim saznanjima za svako pojedino dijete, prepoznati i cijeniti jedinstvenost i potencijal svakog pojedinog djeteta i biti svjestan posebnih slabosti kod djece, stvoriti i održavati sigurno i zdravo okruženje koje će poticati dječji socijalni, emocionalni, intelektualni i fizički razvoj koje će poštovati njihov dignitet i njihove vlastite doprinose.

Etički relativizam bi se mogao braniti fukoovskom idejom da se moć (dakle moć odrasle osobe prema djetetu kao i moć istraživača prema sudioniku istraživanja) ne posjeduje nego provodi, odnosno da moć nije vlasništvo nego izvršenje, iako valja imati na umu da se i sama "volja za znanjem", odnosno "briga za istinu" neizbježno povezuje s kategorijom moći (Marković, 2008). Nigel, O'Kane (1997 prema Morrow i Richards 1996) ističu da je najveći etički izazov za istraživače koji istražuju s djecom ta razlika u moći i statusu između djece i odraslih. Važno je pronaći neku ravnotežu snage između djeteta i istraživača kako bi se djetetu mogao omogućiti pristup sudjelovanja u istraživanju (Nigel, O'Kane, 1997). Inzistiramo na tome da se djeci omogući izbor da s nama razgovaraju sami i povjerljivo. Na taj način djeca mogu slobodno izražavati svoje mišljenje (Nigel, O'Kane, 1997).

6.3. Kako etički istraživati s djecom?

Protokolarna pitanja su pitanja koja se nalaze u etičkom kodeksu, a uključuju iznalaženje potvrde etičkog povjerenstva nadležne institucije, obavještanje roditelja i djece o istraživačkom postupku (koja je svha samog istraživanja, instrument prikupljanja podataka, vremenska trajnost samog istraživanja, povjerljivost podataka, dobrovoljnosti sudjelovanja), posebno od mogućnosti odustanja od istraživanja bez ikakvih posljedica, dobivanje pristanka roditelja, stvaranje uvjeta sigurnosti i ugone, anonimnost i dr. (Marković, 2008).

Etička pitanja prema Marković (2008) proizlaze iz metodoloških postupaka. Sami cilj istraživanja, namjera i metodološki postupak koji istraživači koriste čine jedan etički, odnosno neetički postupak. U tome svemu, pomažu im pitanja o samosvjesnosti i refleksiji njihova rada. Također, Marković (2008) ističe i određenu razinu anksioznosti koja se javlja prilikom provođenja istraživanja. Anksioznost prema, dakako, mojoj osobnoj procjeni, nije dakle, bila prisutna u istraživačkom susretu s djecom, barem ne više nego u ostalih, uobičajenih, etnografskih istraživanja osobnih iskustava, nego u suočavanju sa zahtjevima o zaštiti djece prilikom istraživanja (Marković, 2008).

Iznimno se preporučuje da u svrhu zaštite i poticanja dječjih prava, integriteta i dobrobiti tijekom cijelog istraživanja vodi računa o etičkom kodeksu, ispravnim postupcima te podržavanju informativnog istraživanja kod djece (Pachani, 2019). Buscholz isur. (2007) ističu kako je važno da odgojitelji koriste etičke koriste u svojoj profesiji, u radu s djecom jer im oni mogu pomoći prilikom različitih dilema s kojima se susreću u svojoj praksi, ali isto tako smatraju da rješavanje etičkih dilema zahtijeva promišljanje i uvid.

Nigel, O'Kane (1997) ističu kako je cilj njihovog istraživanja raditi s grupom djece koja aktivno žele sudjelovati u samom istraživanju. Jedno pitanje je glasilo kako se djeca osjećaju prilikom istraživanja i gdje su usmjereni njihovi interesi, a ne interesi njihovih roditelja i to je problem, kako ističu Nigel, O'Kane (1997) jer su neka djeca željela sudjelovati u istraživanju, a roditelji nisu to dopustili. I to je ujedno i prvo načelo istraživanja (Nigel, O'Kane, 1997). Naše drugo načelo je sama zaštita djeteta, odnosno, dijete koje sudjeluje u istraživanju, može

ga se povući u bilo kojem trenutku (Nigel, O'Kane, 1997). To su situacije kada djeca jednostavno ne žele odgovoriti na određeno pitanje, ili se vole snimati. I posljednje, važno je da djeca moraju više mogućnosti izbora u sudjelovanju istraživanju, a to se odnosi na izbor istraživačkih instrumenata (Nigel, O'Kane, 1997).

6. RASPRAVA

Ovim radom mogu se saznati sva naša pitanja i spoznaje o etici kao znanosti, profesionalnoj etici odgojitelja, vrijednostima njihovog profesionalnog razvoja, spoznaje o etičkim, društvenim i moralnim vrijednostima, također vrijednostima i načelima etičkog kodeksa, njegovoj građi, prednostima i važnostima te koje se etičke dileme pojavljuju u istraživanjima s djecom, kako postupati etički, moralno i odgovorno. Dobili smo uvid u teoriju i spoznaje.

Etika u profesionalnom razvoju odgojitelja je nova tema, neistražena još u potpunosti. U budućnosti bilo bi korisno provesti empirijsko istraživanje i ispitati odgojitelje što znaju o samoj etici, kako se nose s etičkim dilemama te kako ih rješavaju, koje etičke dileme se najčešće pojavljuju u njihovom radu, djeluju li etički. Ova tema pomaže odgojiteljima, i onim budućim u radu, njihovoj profesiji, pomaže im da promišljaju, djeluju etički i odgovorno u aktivnostima s djecom u svakodnevnim situacijama, kao i prilikom provođenja istraživanja s djecom i njihovim roditeljima.

Kao budući odgojitelj, pišući rad, saznala sam puno korisnih informacija koje će mi pomoći u profesiji, u svakodnevnim situacijama s djecom, njihovim roditeljima, kolegama, odgojiteljima, kao i budućim istraživanjima koje ću provoditi s djecom, kako tada djelovati etički, tj. u skladu s etičkim kodeksom, ali i usavršavati svoju praksu i istraživati, čitati, pitati, učiti.

7. ZAKLJUČAK

Upoznavši etičke, društvene i moralne vrijednosti, etiku kao disciplinu, etički kodeks te njegove vrijednosti i načela, može se zaključiti kako je iznimno važno biti odgovoran u društvu i djelovati etički u svakodnevnim situacijama, pa tako i u profesiji odgojitelja. Posao odgojitelja nije jednostavan, zahtijeva mnogo pažnje, brige, kreativnosti, autentičnosti, mašte, stvaranja, odgovornosti, međutim, u svemu tome mogu pomoći drugi odgojitelji, kolege, stručnjaci, pedagozi, zatim, danas, u suvremeno doba postoje i brojni članci, knjige, online literatura, kada se može naći puno tema, pitanja i odgovora.

Koliko god se trudili i djelovali etički, etičke dileme će uvijek postojati, ali s druge strane one nam mogu biti izazov za rješavanje, ako iz njih učimo, ako ih doživljavamo kao iskustvo kroz rad na sebi, refleksiju i daljnje usavršavanje. Profesionalno etičko djelovanje je ostvarivo i dio je odgojiteljeve profesije, potpuno uobičajeno i samo po sebi razumljivo. Biti profesionalac, i unutar svoje profesije postupati profesionalno i etički, danas je iznimno važno za svakog pojedinca (Trošelj, 2014). I zato, kao odgojitelji, trebamo se stalno educirati, učiti, čitati, ispitivati što je ispravno, a što nije, tražiti, pitati kao i dokumentirati odgojno-obrazovni proces kako bi lakše mogli razumijeti našu profesiju i odgojno-obrazovni proces. Profesionalac koji postupi profesionalno i etički, znajući zašto tako djeluje, zapravo je profesionalac koji na djelu pokazuje svoju autentičnost, kreativnost i u društvu uživa i otvoren je, a profesionalna etika postaje dio njegovog identiteta, dio njegovog života (Trošelj, 2014).

8. LITERATURA

1. Akcamete, G., Kayhan, N. i Sardohan Yildirim, E. A. (2017). Scale of professional ethics for individuals working in the field of special education: validity and reliability study. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 12 (4), 202-217. Dostupno na https://www.researchgate.net/publication/322155272_Scale_of_professional_ethics_for_individuals_working_in_the_field_of_special_education_validity_and_reliability_study
2. Bilač, S. (2015). Refleksivna praksa – čimbenik utjecaja na profesionalni razvoj, mijenjanje odgojno-obrazovne prakse i kvalitetu nastave. *Napredak: časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 156(4), 447-460. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/166213>
3. Blanuša Trošelj, D. i Skočić Mihić, S. (2016). Dominantna etička pitanja odgajatelja pri savjetovanju roditelja. U: Tatković, N., Radetić-Paić, M., Blažević, I., (Ur.) (2016). *Kompetencijski pristup kvaliteti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Medulin: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Dostupno na https://www.researchgate.net/publication/308764076_Dominantna_eticka_pitanja_odgajatelja_pri_savjetovanju_roditelja
4. Blanuša Trošelj, D. i Ivković, Ž. (2016). Graditi profesiju: profesionalna etika i obrazovanje odgajatelja. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 65(3), 403-420. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/178099>
5. Blanuša Trošelj, D. (2014). Na putu ka profesionalnoj etici odgojitelja. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 20(75), 6-8. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/159072>

6. Bucholz, J., Keller, C. H. i Brady, M.P. (2007). Teacher's ethical dilemmas. *Teaching exceptional children*, 40 (2), 60-64. Dostupno na https://www.redorbit.com/news/education/1141680/teachers_ethical_dilemmas_what_would_you_do/
7. Coombe, K. i Newman, L. (1997). Ethics in Early Childhood Field Experiences. *Journal for Australian Research in Early Childhood Education*. Dostupno na <https://eric.ed.gov/?id=ED408058>
8. Cree, E. V., Kay, H. i Tisdall, K. (2002). Research with children: sharing the dilemmas. *Wiley Online Library*, 7(1), 47-56. Dostupno na <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1046/j.1365-2206.2002.00223.x>
9. Dulčić, A. (ur.) (2003). *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
10. Etički kodeks djelatnika u Dječjem vrtiću „Malešnica“. Dostupno na: <http://www.vrtic-malesnica.zagreb.hr/UserDocsImages/ETI%C4%8CKI%20KODEKS%20DV%20MALE%20NICA%20PDF.pdf>
11. Etički kodeks dječjeg vrtića Sisak Stari. Dostupno na: <https://dvss.hr/ea/wp-content/uploads/2015/03/etiki-kodeks.pdf>
12. Etički kodeks dječjeg vrtića Sopot. Dostupno na: <http://www.vrtic-sopot.zagreb.hr/UserDocsImages/Eti%C4%8Dki%20kodeks.pdf>
13. Fatović, M. (2016). Profesija i profesionalni razvoj odgojitelja. *Školski vjesnik: časopis za pedagojsku teoriju i praksu*, 65(4), 623-638. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/178260>
14. Gupta, S. (2014). Code of Professional Ethics: An Empirical Study of Professional Code of Ethics among Professional Educators. *International Journal of Innovations in Engineering and Management*, 3(1), 2319-3344. Dostupno na http://www.academia.edu/14283433/Code_of_Professional_Ethics_An_Empirical_Study_of_Professional_Code_of_Ethics_among_Professional_Educators

15. Krstović, J. (2010). Kakav etički kodeks trebamo?. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 16(61), 2-9. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/125042>
16. Maleš, D. (ur.) (2001). *Konvencija o pravima djeteta*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
17. Marković, J. (2008). Je li etičko istraživati s djecom? Neka etička pitanja u istraživanju folklorističkih i kulturnoantropoloških aspekata djetinjstva. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 38(31), 147-165. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/34640>
18. Mlinarević, V., Huljev, A. i Tokić Zec, R. (2019). Bioethical Themes in University Teaching of Future Educators and Teachers. *Pannoniana: časopis za humanističke znanosti*, 3(1-2), 85-99. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/230854>
19. Mlinarević, V. (2009). Iskustva odgojitelja u radu na projektima. U: N. Babić, Z. Redžep Borak (ur.), *Dječji vrtić – mjesto učenja djece i odraslih: zbornik radova* (str.31-37). Osijek: Centar za predškolski odgoj.
20. Munsij, Dr. N. (2016). Profesionalna etika. *International education and research journal*, 2(10), 2454-9916. Dostupno na <http://ierj.in/journal/index.php/ierj/article/view/482>
21. Nigel, T. i O'Kane, C. (1998). The Ethics of Participatory Research with Children. *Children & society*, 12, 336-348. doi: 10.1111/j.1099-0860.1998.tb00090.x
22. Opća deklaracija o ljudskim pravima. *Opća skupština Ujedinjenih naroda*, 217/III, 1948. Dostupno na http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/081210_deklaracija_ljudska_prava.pdf
23. Pachani, N. (2019). Ethics and Good Research Practise (MPH 5283). *Assignment: Hypothetical Research Essay*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Naila_Pachani2/publication/337702654_Hypothetical_Research_Essay_Assignment/links/5de5c7e4299bf10bc33a7497/Hypothetical-Research-Essay-Assignment

24. Reips, U. D. (2002). Online research with children (CH-8032). *Experimental and Developmental Psychology*. Dostupno na https://www.academia.edu/1490032/Online_research_with_children?sm=b
25. Rosić, V. (2011). Deontologija učitelja – temelj pedagoške etike. *Informatologia*, 44(2), 142-149. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/70976>
26. Vujičić, L., Boneta, Ž. i Ivković, Ž. (2015). Social Status and Professional Development of Early Childhood and Preschool Teacher Profession: Sociological and Pedagogical Theoretical Frame. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 17(1), 49-60. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/137695>
27. Vujić, V., Ivaniš, M. i Bojić, B. (2012). *Poslovna etika i multikultura*. Sveučilište u Rijeci: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija
28. Žižak, A. (1999). Pitanja profesionalne etike- Jedno od temeljnih pitanja profesionalnog identiteta socijalnih pedagoga. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 7(1), 41- 46. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/94234>